Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Німецька консультативна група

Технічна записка [TN/02/2014]

Промисловий сектор України: Аналіз і останні тенденції

Йорг Радеке, Роберт Кірхнер, Дмитро Науменко

Берлін/Київ, лютий 2014 року

Про Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) – провідний український аналітичний центр, що спеціалізується на економічних дослідженнях та консультаціях з питань економічної політики. ІЕД був заснований у жовтні 1999 року провідними українськими політиками та Німецькою консультативною групою з питань економічних реформ.

Місія ІЕД - вироблення альтернативного погляду на ключові проблеми суспільного та економічного розвитку України. В рамках місії ІЕД націлює свою діяльність на надання висококваліфікованої експертної оцінки в галузі економіки й економічної політики, на формування громадської думки шляхом організації відкритого публічного діалогу, на сприяння розвитку економічних та суспільних наук і стимулювання розвитку дослідницької спільноти України.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій
Рейтарська 8/5-А,
01034 Київ, Україна
Тел: +38 044 / 278 63 42
Факс: +38 044 / 278 63 36
institute@ier.kiev.ua
http://www.ier.com.ua

Про Німецьку консультативну групу

Німецька консультативна група з питань економічних реформ працює в Україні з 1994 року, консультуючи український уряд та інші державні органи, такі як Національний банк України, по широкому колу питань економічної політики і розвитку фінансового сектору. Наші аналітичні роботи презентуються і обговорюються під час постійних зустрічей з посадовцями високого рангу. Група фінансується німецьким Федеральним міністерством економіки та енергетики у рамках програм TRANSFORM та наступних після неї програм технічної допомоги.

Німецька консультативна група
З питань економічних реформ
c/o Berlin Economics
Schillerstr. 59
D-10627 Берлін
Тел: +49 30 / 20 61 34 64 0
Факс: +49 30 / 20 61 34 64 9
info@beratergruppe-ukraine.de
www.beratergruppe-ukraine.de

© 2014 Німецька консультативна група

© 2014 Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Всі права захищені.

Промисловий сектор України: аналіз і останні тенденції

Автори

Йорг Радеке	radeke@berlin-economics.com	+49 30 / 20 61 34 64 0
Роберт Кірхнер	kirchner@berlin-economics.com	+49 30 / 20 61 34 64 0
Дмитро Науменко	naumenko@ier.kiev.ua	+38 044 278 63 42

Подяка

Автори хотіли б висловити подяку Рікардо Джуччі за надання коментарів до цієї роботи. Застосовуються звичайні застереження.

Зміст

1 Вступ 1

2 Агрегований огляд 1

2.1 Внесок до економіки 1

2.2 Внесок до експорту 3

3 Аналітичний огляд 4

3.1 Структура промисловості по секторам 4

3.2 Регіональний розподіл промисловості 6

4 Останні тенденції 8

4.1 Реальний випуск проти номінальних продажів 8

4.2 Дані по місяцях 8

5 Оцінка слабких показників 2013 року 10

1 Вступ

Промисловий сектор відіграє ключову роль в економіці України, і його показники його діяльності є ключовим фактором соціально-економічного розвитку. Таким чином, глибше розуміння структури і тенденцій в промисловому секторі має важливе значення для політиків, оскільки цей сектор має надзвичайний вплив на загальний стан здоров'я української економіки, в тому числі її експортний потенціал.

В цій технічній записці ми хочемо зробити свій внесок до глибшого розуміння сектору, більш детально розглянувши показники діяльності сектору промисловості в Україні, як в динаміці, так і у порівнянні зі схожими країнами.

Записка структурована таким чином: в наступному розділі, ми зробимо агрегований огляд з метою кращого розуміння важливості сектора для економіки України в цілому, і зробимо деякі порівняння з іншими країнами регіону. У третьому розділі, ми докладно розглянемо структуру промислового сектору, його підгалузі та регіональний поділ. Четверта глава присвячена опису останніх тенденцій в секторі, випуск якого скоротився на 4,7% в реальному вимірі впродовж 2013 року. Наприкінці, в п'ятому розділі ми проведемо аналіз головних причин, що пояснюють цей слабкий результат, разом з деякими загальними рекомендаціями стосовно стимулювання більш ефективної роботи сектору.

2 Агрегований огляд

Промисловий сектор зазвичай включає в себе всі ті галузі, які виробляють готову продукцію, матеріальні товари (на відміну від сектора послуг). Крім переробної промисловості, добувна промисловість і постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря також зазвичай включаються до складу промисловості.[1]

2.1 Внесок до економіки

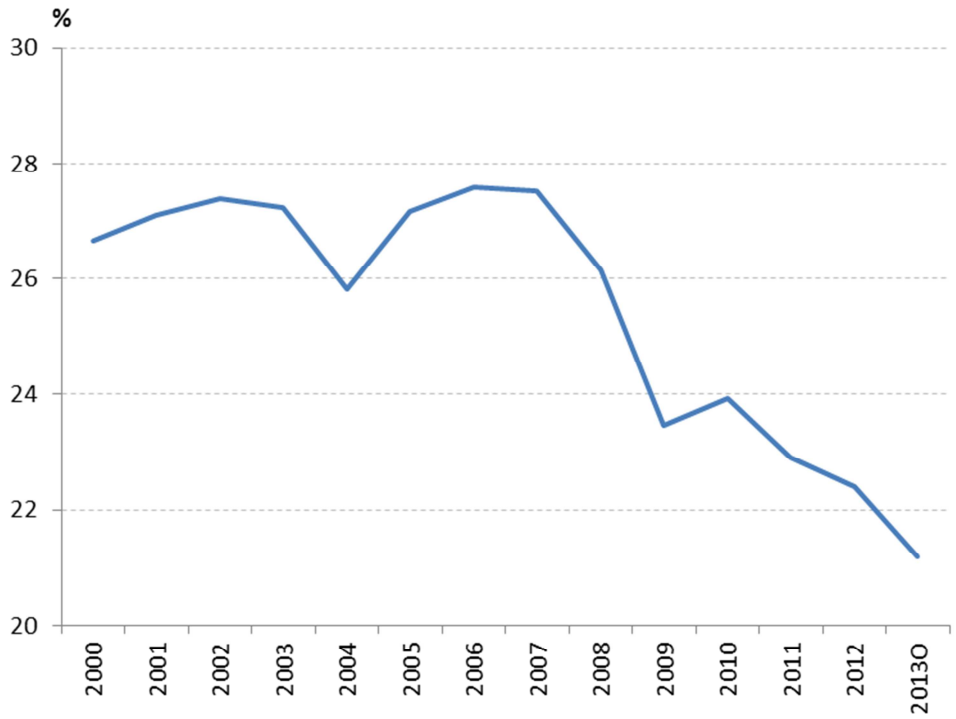
Статистичні дані свідчать про те, що промисловий сектор має важливе значення для української економіки, оскільки його внесок до валового внутрішнього продукту (ВВП) складав біля 21% у 2013 році. Для порівняння, внесок сільського господарства склав лише 8%, тоді як частка сектору послуг становила 58% у 2013 році.

Однак, більш уважний аналіз даних свідчить про те, що важливість сектора для економіки знизилась впродовж останнього десятиріччя - особливо за останні п'ять років - як показано на Рис. 1:

[1] Ми використовуємо 2-й перегляд класифікації NACE, оскільки цей стандарт використовується Держстатом України та Євростатом для визначення галузей та підгалузей.

Рисунок 1

Частка промислового сектору у ВВП, 2000-2013 рр.

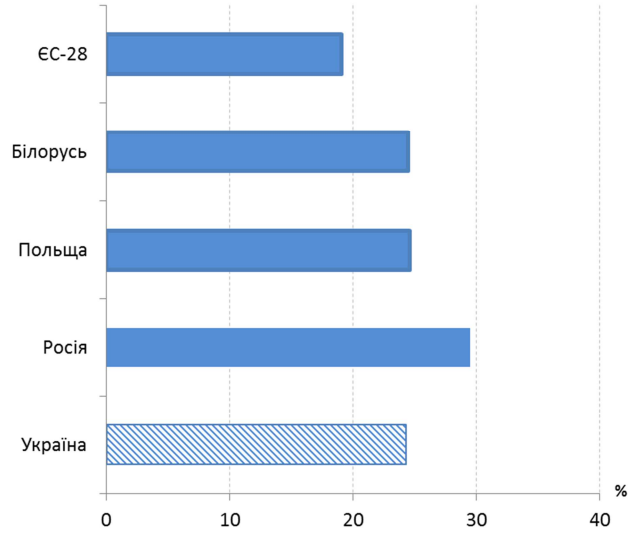
Джерело: Держстат

Дійсно, в 2007 році - останньому році перед початком світової фінансової кризи 2008-09 рр. - частка промислового виробництва у ВВП складала більше 27%. Ця частка дуже сильно скоротилася впродовж 2009 року до значення трохи більше 23%. Після незначного відновлення у 2010 році, частка сектору продовжила довгострокове зниження, починаючи з 2011 року.

Однак, як порівняти український промисловий сектор на міжнародному рівні на фоні цього падіння? Регіональне порівняння, наведене на Рис. 2 показує, що промисловий сектор досі має більше значення в Україні, ніж в середньому по ЄС-28, та має приблизно однакову вагу для економіки як і в сусідніх Польщі та Білорусі. Він є менш вадливим, ніж в Росії, частка промислового сектору в якій є більшою через вплив добувної промисловості.

Рисунок 2

Частка промисловості в економіці (по валовій доданій вартості), міжнародне порівняння, 2012 р.

Джерело: Євростат, Держстат

Висновок №1: Хоч частка промислового сектору у ВВП України і скорочувалася на довгостроковому горизонті, країна досі залишається важливим промисловим виробником у міжнародному порівнянні.

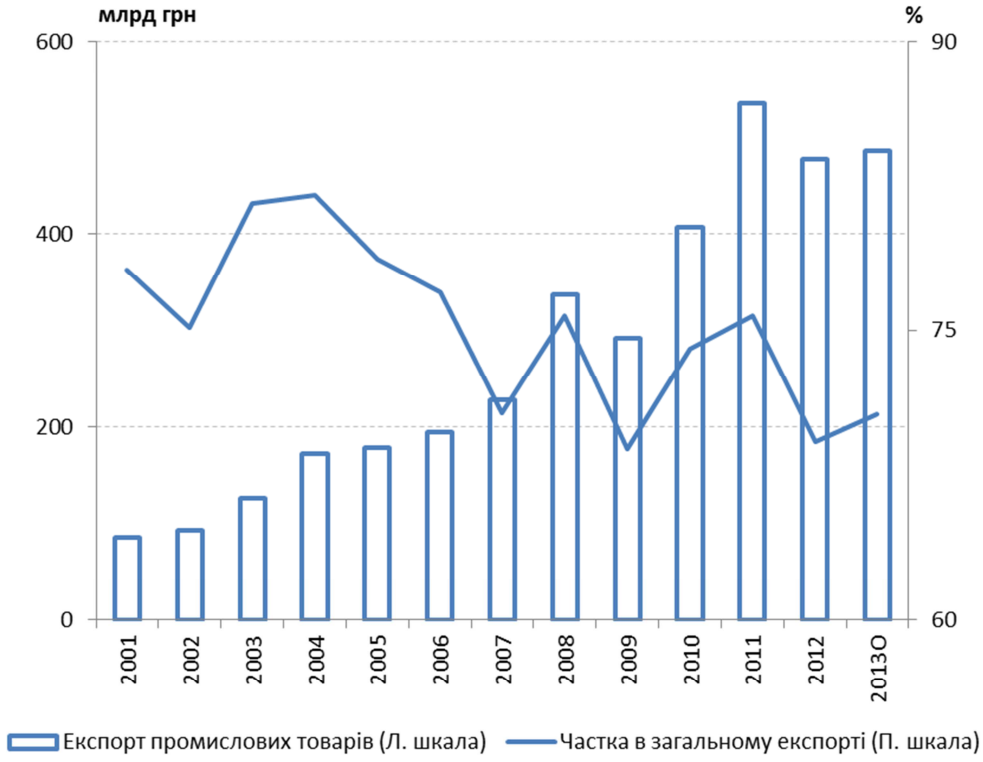
2.2 Внесок до експорту

На сектор промисловості припадає найбільший внесок до експорту України: представляючи лише 21% економіки в 2013 році, його внесок до загального обсягу експорту оцінюється на рівні 70% в тому ж році. Загальний обсяг експорту галузі становив 487 млрд грн (60 млрд дол. США) в 2013 році, як показує Рис. 3 нижче. Це відповідає невеликому зростанню у 1,8%, якщо порівнювати з 2012 роком, роком, в якому експорт промислових товарів скоротився на 10% у порівнянні з попереднім роком.

Крім того, внесок промислового сектору до експорту також демонструє тенденцію до зниження на довгостроковому горизонті. Будучи на рівні (і навіть вище) 80% впродовж першої половини минулого десятиріччя, останнім часом він впав до рівня нижче 70%. Раніше це мало місце лише одного разу, а саме в період світової фінансової кризи, коли міжнародна торгівля була серйозно перервана.

Рисунок 3

Експорт сектору промисловості

Джерело: Держстат (таблиці «витрати-випуск» за 2001 – 2010 рр.; стат. збірник по зовнішній торгівлі 2011-2012 рр.), НБУ

Висновок №2: Слідуючи за довгостроковим скороченням частки сектору у ВВП, спостерігається також послаблення його внеску до експорту.

3 Аналітичний огляд

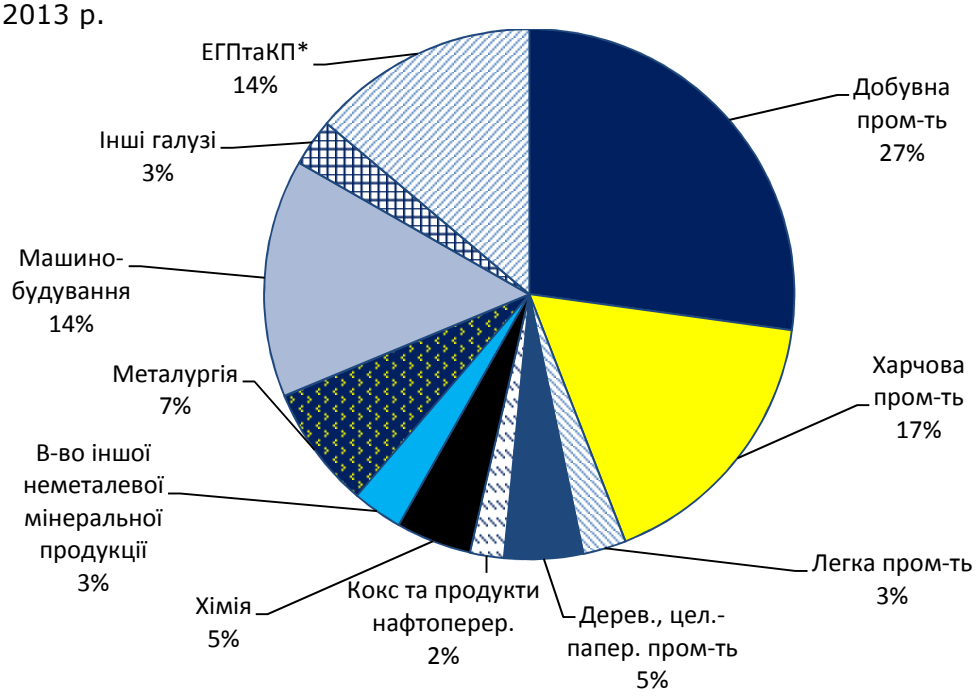
Агрегований огляд, що представлено вище, має бути доповнений більш аналітичним (дезагрегованим) оглядом, тобто детальнішим аналізом окремих галузей з метою кращого розуміння внеску сектору, який скорочується, до економіки та експорту.

3.1 Структура промисловості по секторам

Наступний Рис. 4 показує внесок окремих галузей до загального промислового виробництва в Україні.

Рисунок 4

Частки окремих галузей промисловості у загальному промисловому виробництві у 2013 р.

*ЕГПтаКП - постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря

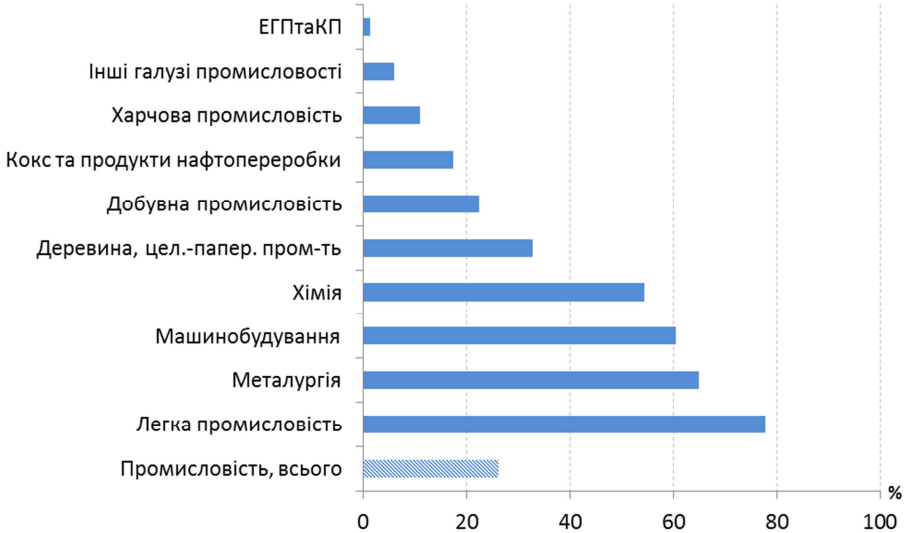
Джерело: Держстат

Добувна, харчова промисловість і машинобудування є домінуючими галузями промисловості, сумарний внесок яких до загальної валової доданої вартості у промисловості складає майже 60%.

Якщо подивитись на внесок окремих галузей до експорту, то можна побачити на Рис. 5, що промислові галузі характеризуються досить високою часткою експорту: легка промисловість (78% випущеної продукції експортується), металургія (65%), машинобудування (60%) і хімія (54%). Інші сектори експортують менше, ніж 40% від свого випуску.

Рисунок 5

Частка випущеної продукції, що експортується, по галузям промисловості, 2012 р.

Джерело: Держстат

Висновок №3: На три головні галузі (добувна, харчова промисловість і машинобудування) припадає майже 60% від загального обсягу промислового виробництва. Ключовими експортно-орієнтованими галузями є легка промисловість, металургія, машинобудування і хімія, що відвантажують більше 50% виробленої продукції за кордон.

3.2 Регіональний розподіл промисловості

Промислова діяльність розподілена по всій території України нерівномірно та зосереджена у певних провінціях (областях), особливо в східній частині країни. Явними лідерами є Донецька область, частка якої в загальному обсязі промислового виробництва в Україні становить 21% та Дніпропетровська (19%). Це означає, що на ці дві області припадає біля 40% від загального промислового виробництва в Україні. Якщо ми додамо Луганську (8%), Запорізьку (5%) і Харківську (5%) області, частка Сходу зросте майже до 60%.

Іншою стороною такої сильної концентрації є області із дуже слабким внеском до загального промислового виробництва. Внесок Чернівецької, Тернопільської і Волинської області, що розташовані на заході України, становить у кожному випадку менше 1% від загального виробництва, якщо ми абстрагуємось від спеціального випадку – м. Севастополь (0,5%).

На наступному Рис. 6 наведено детальний огляд регіонального розподілу промислового виробництва.

Рисунок 6

Регіональний внесок до випуску продукції промислового сектору, 2011 р.

Джерело: Статистичний збірник Держстату «Регіони України», 2013 р.

Висновок №4: Промислова діяльність сильно концентрована у східних областях країни, на які сумарно припадає біля 60% промислового виробництва.

4 Останні тенденції

4.1 Реальний випуск проти номінальних продажів

Як ми вже згадували на початку цієї замітки, 2013 рік характеризувався значним зниженням реального промислового виробництва на 4,7% у порівнянні з попереднім роком. Темп скорочення прискорився у порівнянні з 2012 роком, коли реальне промислове виробництво скоротилося в меншій мірі, «лише» на 0,5% у порівнянні з 2011 роком. Таким чином, нинішню слабкість можна розглядати як продовження тренду, що вже розпочався деякий час потому.

Однак, номінальні обсяги реалізованої продукції промислового сектору в 2013 році виглядають більш оптимістично. За останніми наявними даними, вартість проданої продукції у промисловому секторі дещо зросла, на 0,6% у 2013 році у порівнянні з 2012 роком. Промислові підприємства виявилися спроможними дещо збільшити номінальні обсяги продажів за рахунок скорочення запасів готової продукції, а також підвищення цін.

Якщо зосередитися на окремих галузях, то реальні продажі в переробній і видобувній промисловості скоротилися, за оцінками, на 2,1% у 2013 році, на відміну від падіння реального випуску на 5,2% в цих галузях. Ціни реалізації в середньому зросли на 3,3%, хоча цей показник є досить різним для різних галузей промисловості.[2]

Висновок №5: Реальне промислове виробництво досі продовжує скорочуватись, хоч номінальні продажі дещо зросли, оскільки компанії скоротили запаси, щоб задовольнити попит та підвищили ціни.

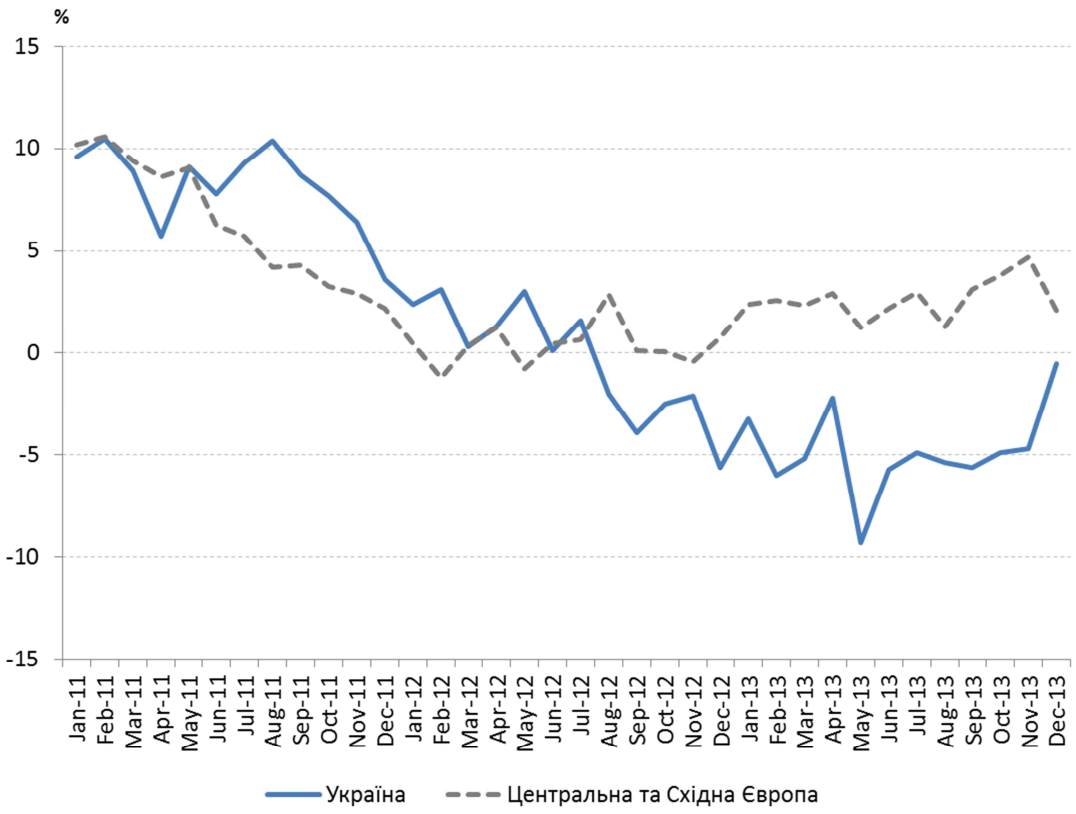
4.2 Дані по місяцях

Однак більш ретельний аналіз динаміки повинен ґрунтуватися на щомісячних показниках, які можуть дати точніші сигнали стосовно внутрішньорічних поворотних точок і зміни тренду. Справді, якщо ми подивимося на помісячну динаміку за останні три роки на Рис. 7, можна побачити деякі ознаки того, що певна нижня межа у скороченні промислового виробництва була досягнута в травні 2013 року. Відтоді довгострокове зниження припинилося і в деякій мірі пішло у зворотному напрямі, як у грудні 2013 року, коли зниження склало лише 0,5% до відповідного місяця попереднього року. Це нещодавнє поліпшення пояснюється кількома факторами, в тому числі ефекти, календарним ефектом (тобто більшою кількістю робочих днів), а також реальним покращанням ситуації в ряді галузей.

[2] Слід зазначити, що дефлятор обсягів реалізованої продукції у промисловості відрізняється від індексу цін виробників промислової продукції (який впав на 1,1% у 2013 році для переробної і видобувної промисловості) через різне зважування календарних періодів та галузей промисловості.

Рисунок 7

Реальне зростання промислового виробництва у щорічному вимірі, Україна у порівнянні із країнами Центральної і Східної Європи

Джерело: Держстат, власний аналіз

Для того, щоб отримати більш широкий картину на міжнародному рівні, ми відобразили на Рис. 7 результати роботи промисловості України у порівнянні із схожими країнами Центральної та Східної Європи. До середини 2012 року спад у промисловості був дуже подібний по всій вибірці, і його динаміка була в деякій мірі подібною, проте потім тенденції почали розходитись. В той час як падіння в Україні тривало до середини 2013 року, реальні показники роботи промисловості в країнах-аналогах стабілізувалися і почали демонструвати незначний висхідний тренд, який однак є непевним.

Очевидно, що результативність роботи по окремих галузях може досить сильно відрізнятися від сукупної динаміки, що підтверджує спостереження, наведене у Таблиці 1:

Таблиця 1

Розподіл показників роботи промисловості по галузям

%	Зростання у річному вимірі у 2012 році	Зростання у річному вимірі у 2013 році	Внесок до зростання у 2013 році
Добувна промисловість	1,9%	0,4%	0,1%
Харчова промисловість	1,0%	-5,5%	-0,9%
Легка промисловість	-6,6%	-6,2%	-0,2%
Деревина, цел.-папер. пром-ть	0,9%	2,6%	0,1%
Кокс та продукти нафтоперероблки	-18,4%	-11,2%	-0,2%
Хімія	-3,8%	-17,5%	-0,8%
Інша неметалева мінер. продукція	-8,0%	-5,1%	-0,1%
Металургія	-3,6%	-5,8%	-0,4%
Машинобудування	-3,3%	-13,8%	-1,9%
Інші галузі промисловості	8,0%	-8,9%	-0,2%
ЕГПтаКП	2,0%	-1,3%	-0,2%
Промисловість, всього	*-0,5%*	*-4,7%*	*-4,7%*

Джерело: Держстат, власні оцінки

Експортно-орієнтовані хімія і машинобудування, а також виробництво коксу та продуктів нафтопереробки продемонстрували найбільше падіння випуску, що у всіх випадках на описувалось двозначними числами.

На додачу до цифр зростання окремих галузей промисловості у річному вимірі корисно також розуміти, який саме внесок вони зробили до загального падіння промисловості у 4,7%. Дані показують, що машинобудування зробило головний (негативний) внесок до даного падіння у розмірі 1,9 п.п., за ним слідує харчова промисловість із негативним внеском у 0,9 п.п. та хімія із іншими 0,8 п.п.

Висновок №6: Падіння рівня промислового виробництва прискорювалось у 2013 році, хоча з середини минулого року спостерігались ознаки певної стабілізації.

5 Оцінка слабких показників 2013 року

Виникає очевидне питання стосовно причин, які лежать в основі слабких показників роботи промисловості в Україні, особливо впродовж 2013 року. У зв'язку з цим можна ідентифікувати ряд зовнішніх і внутрішніх причин.

- Слабкий зовнішній попит

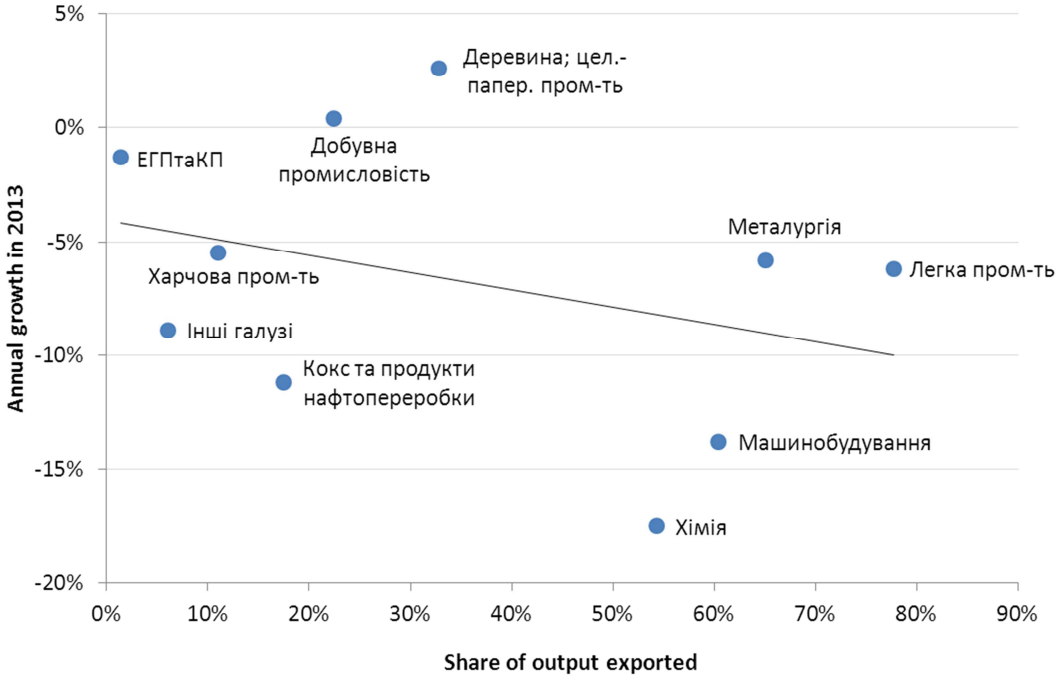
Очевидно, що особливо сильно постраждали від скорочення випуску ті сектори, що покладалися на експорт. Рис. 8 підтверджує цю ідею. Він демонструє, що галузі, які мали високу частку продукції, що експортується найбільше постраждали від скорочення випуску у 2013 році. Наприклад, галузь машинобудування, що залежна на 64% від експортних ринків продажу, стикнулася із значним 15%-м скороченням

реального випуску у 2013 році. Добувна промисловість, а також виробництво деревини та паперу, що експортують від 20% до 30% від випущеної продукції, навіть мали позитивне зростання.

На фоні слабкого попиту однією з головних причин скорочення є питання, чому промислові виробники не змогли продати продукцію своїм клієнтам за кордоном.

Рисунок 8

Зростання сектору та частка експорту

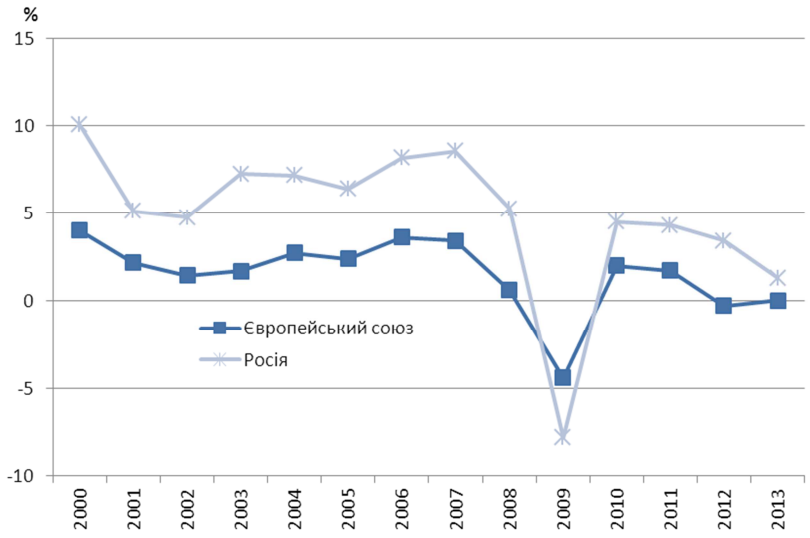

Джерело: Держстат, Євростат

Однією з причин з цього, очевидно, може бути уповільнення економічного зростання на головних експортних ринках України, а саме Росії та ЄС. Дійсно, як показано на Рис. 9 нижче, обидва торговельні регіони страждають від слабкого економічного зростання. В той час як ЄС все ще бореться з економічними наслідками кризи в єврозоні із 0,1%-м річним зростанням ВВП в 2013 році, російська економіка також демонструє зростаючі ознаки охолодження. Її щорічне зростання реального ВВП сповільнилося до 1,3% в 2013 році, після зростання на 3,4% в 2012 році.

Рисунок 9

Реальне щорічне зростання ВВП в Росії та Європейському союзі

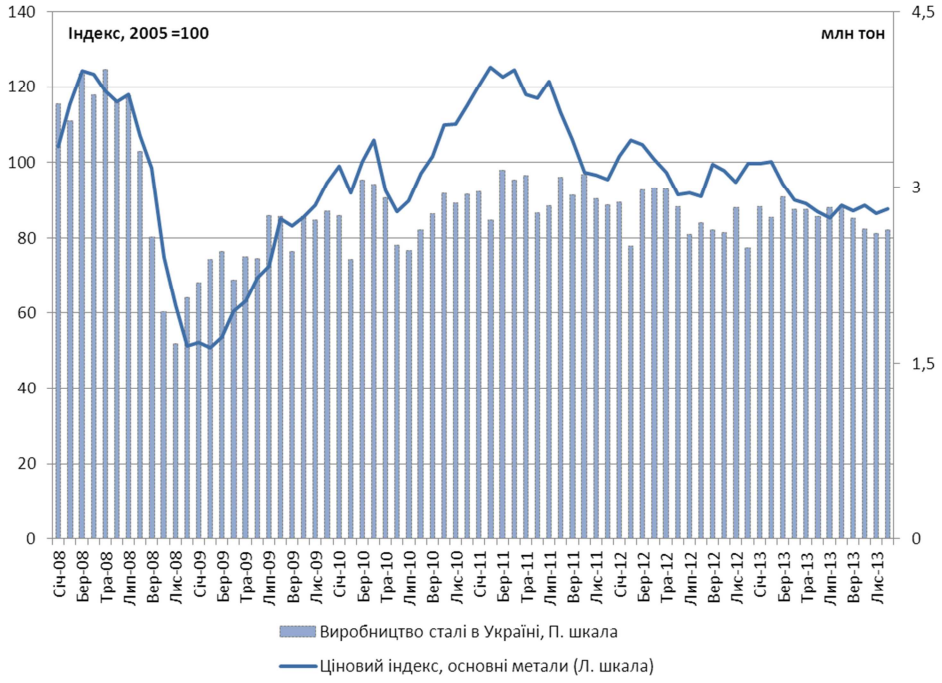
Джерело: Світовий банк, Держстат

- Негативний шок від погіршення умов торгівлі

Під час нещодавнього минулого Україна також постраждала від погіршення умов торгівлі, оскільки ціни на основні експортні товари (сталь, хімічні продукти) зростали досить слабко, в той час як ціни на імпортні енергоносії залишалися на високому рівні. Негативний вплив низьких цін на сталь на виробництво сталі в Україні можна побачити на Рис. 10.

Рисунок 10

Співвідношення між світовими цінами на сталь і виробництвом сталі в Україні

Джерело: Світовий банк, Держстат

- Торгівельні санкції з боку Росії

Впродовж літа доступ до ключового російського ринку був тимчасово обмежений, що створило проблеми для багатьох експортерів, у тому числі промислових підприємств. Крім того, окремі компанії підпали під дію експортного ембарго, або стикнулися з аналогічними проблемами. Хоча це явище і не може бути легко виявлено на макрорівні, воно могло стати ще однією причиною для слабких показників промислового виробництва.

- Неадекватна грошово-кредитна і курсова політика

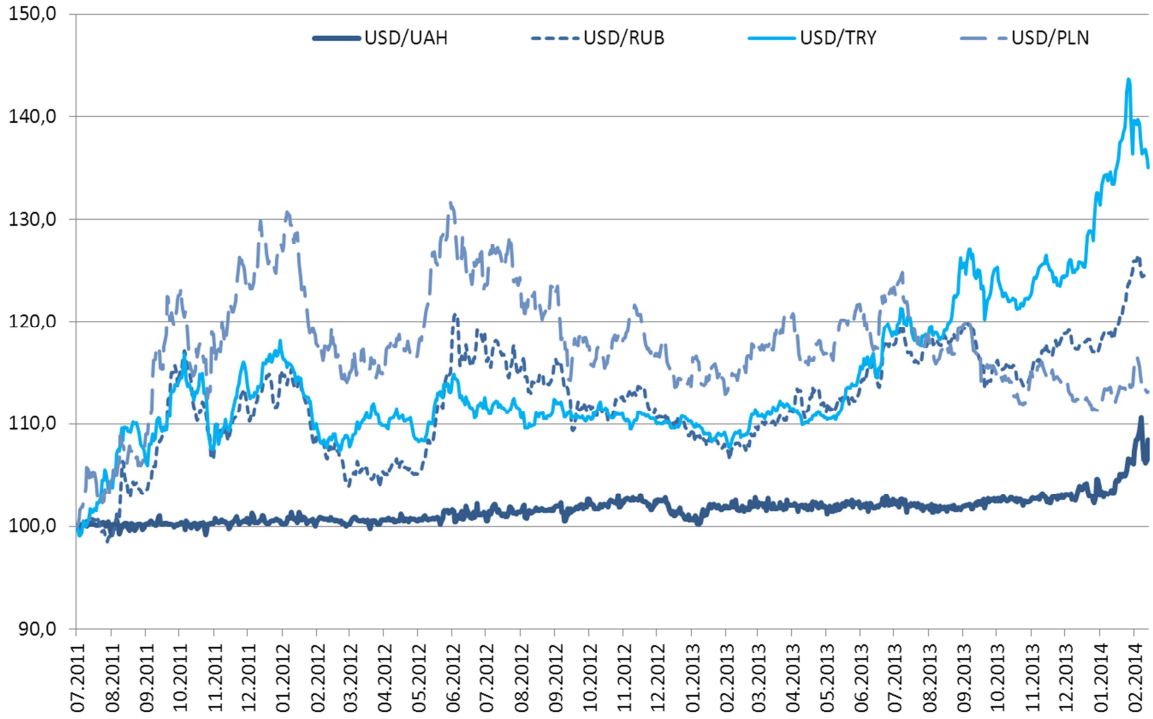
Іншим внутрішнім фактором, що пояснює слабкий попит є грошово-кредитна і курсова політика України. Курс гривні до дол. США є фіксованим, і українські виробники все частіше втрачали конкурентоспроможність у порівнянні із своїми конкурентами на світовому ринку, такими як Росія, Туреччина і Польща, якщо назвати лише декількох з них.

Рис. 11 показує ступінь втрати цієї конкурентоспроможності. Він відображає, як змінювалися обмінні курси національних валют в Україні, Росії, Туреччині і Польщі по відношенню до долара США з середини 2011 року. В той час як обмінний курс гривні до дол. США була більш-менш фіксований впродовж цього періоду (крім нещодавньої девальвації) валюти країн-конкурентів були значно гнучкішими по відношенню до долара. Турецька ліра, наприклад, знецінилася більш ніж на 30% по відношенню до долара впродовж цього періоду. Це означає, що турецькі товари стали на 30% дешевшими на міжнародному ринку. Аналогічна картина справедлива - хоч і в меншій мірі - для польського злотого і російського рубля, які також суттєво девальвували.

Навіть якщо українським виробникам вдасться знизити виробничі витрати – про що свідчить динаміка індексу цін виробників за останні роки - вони не будуть спроможні наздогнати своїх турецьких чи російських конкурентів, які використовують конкурентну перевагу від девальвації національних валют на 15% і 30%. Цілком ймовірно, що ця втрата міжнародної конкурентоспроможності є одним з основних причин спаду виробництва у промисловому секторі України.

Рисунок 11

Порівняння обмінного курсу гривні до дол. США з курсами у головних країнах-промислових конкурентах

Джерело: OANDA.com

Прямим наслідком фіксованої прив'язки обмінного курсу гривні до дол. США є дуже жорсткі монетарні умови в країні. З метою підтримки такої прив'язки при несприятливих зовнішніх умовах Національний банк України був змушений проводити дуже жорстку грошово-кредитну політику, що призвела до дуже високих процентних ставок. В даний час, реальні ставки корпоративного кредитування знаходяться на рівні близько 14%, що є величезним рівнем при міжнародному зіставленні.

Високі процентні ставки призвели до низького попиту для промислового сектору по ряду причин. По-перше, вони призвели до скорочення інвестицій - наприклад в машинобудуванні - і споживання товарів тривалого користування, тим самим підриваючи випуск у промисловому секторі. Крім того – хоч це і не впливатиме на попит на продукцію промислового сектора негайно – високі процентні ставки будуть стримувати інвестиції до дуже необхідної модернізації промислового сектору. Наслідком цього може бути подальша втрата міжнародної конкурентоспроможності, яка в кінцевому підсумку відобразиться у падінні зовнішнього і внутрішнього попиту на продукцію промислового сектору.

Висновок №7: Як зовнішні, так і внутрішні фактори сприяли зниженню реального промислового виробництва в 2013 році. З боку зовнішніх чинників свою роль відіграли слабкий зовнішній попит, негативні умови торгівлі, а також російські торговельні санкції. Негативним внутрішнім фактором стало продовження фіксації обмінного курсу в ситуації, коли основні валюти-конкуренти девальвували. Ця фіксація призвела до занадто жорстких заходів монетарної політики, результатом чого став слабкий попит на інвестиції і товари тривалого користування.

Перелік останніх Консультативних робіт

- Оцінка варіантів диверсифікації постачання газу до України, Георг Захманн і Дмитро Науменко, консультативна робота PP 01, січень 2014 року
- Фіскальна консолідація в Україні: чому вона необхідна і як її зробити, Олександра Бетлій та Роберт Кірхнер, консультативна робота PP 03, грудень 2013 року
- ПДВ в Україні: чи спрацює інший непрямий податок ліпше?, Олександра Бетлій, Рікардо Джуччі та Роберт Кірхнер, консультативна робота PP 02, березень 2013 року
- Вплив змін обмінного курсу на імпорт капітальних та високотехнологічних товарів: кількісна оцінка, Роберт Кірхнер, Йорг Радеке, Вероніка Мовчан, Віталій Кравчук, консультативна робота PP 01, березень 2013 року
- Сприяння співпраці між бюро кредитних історій в Україні, Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Віталій Кравчук, консультативна робота PP 06, грудень 2012 року
- До стійкої валютної політики, яка підтримує зростання в Україні, Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Віталій Кравчук, консультативна робота PP 05, листопад 2012 року
- Вдосконалення системи функціонування бюро кредитних історій: основні рекомендації, Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Віталій Кравчук, PP 04, травень 2012 року
- Зміни в торговельному режимі Росії та їх наслідки для України, Вероніка Мовчан та Рікардо Джуччі, консультативна робота PP 03, травень 2012 року
- Коригування цін на газ для розкриття економічного потенціалу України, Йорг Радеке, Рікардо Джуччі та Дмитро Науменко, консультативна робота PP 02, березень 2012 року

Перелік останніх Аналітичних записок

- Торгівельні шоки та можлива протидія: досвід та уроки Грузії, Йорг Радеке та Рікардо Джуччі, аналітична записка 02, січень 2014 року
- Доступ до зовнішнього фінансування для промислових компаній: інтеграція у західному чи східному напрямі, Рікардо Джуччі, Роберт Кірхнер та Віталій Кравчук, аналітична записка 01, січень 2014 року
- Оцінка впливу можливої зміни російського торговельного режиму по відношенню до України, Микола Риженков, Вероніка Мовчан та Рікардо Джуччі, аналітична записка 04, листопад 2013 року
- Економічні наслідки кризи Єврозони для України: Визначення та кількісна оцінка напрямків впливу, Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі та Віталій Кравчук, аналітична записка 03, травень 2013 року
- Належний рівень офіційних резервів в Україні: Нещодавні зміни, оцінка та наслідки для економічної політики, Роберт Кірхнер та Віталій Кравчук, аналітична записка 02, травень 2013 року
- Підвищення енергоефективності централізованого опалення в Україні, Йорг Радеке та Ірина Коссе, аналітична записка 01, лютий 2013 року
- Як підвищувати тарифи на енергоносії в Україні? Міжнародний досвід реформування енергоринку в контексті соціального захисту, Йорг Радеке, Вольдемар Вальтер, аналітична записка 08, листопад 2012 року

Всі роботи є у відкритому доступі на сайті Німецької консультативної групи http://beratergruppe-ukraine.de/?content=publikationen/beraterpapiere (з питань отримання регулярної розсилки, контактуйте info@beratergruppe-ukraine.de) та на сайті Інституту економічних досліджень та політичних консультацій http://www.ier.com.ua/ua/arhives_papers.php (з питань, які виникають, звертайтесь до: institute@ier.kiev.ua)